

Fókuszban a nyugdíjrendszer – Viták a fenntarthatóságról és egyes társadalmi szempontok érvényesíthetőségéről

Társadalmunk súlyos demográfiai válsággal küszködik, mely komoly gazdasági és szociális problémákat vetít előre. A népesedési tendenciák, illetve azok következményeinek áttekintése után elemzésünkben ismertetjük a politikai erők néhány, a probléma orvoslása érdekében tett javaslatát, majd kitérünk a közelmúltban ismét előtérbe kerülő, a gyermekek számát a német pontrendszerhez hasonló metódus alapján nyugdíjrendszerbe beépíteni kívánó javaslatra, pro és kontra érveket felsorakoztatva. Végül a Nyugdíj- és Időskori Kerekasztal nyugdíjrendszert érintő reformjavaslatairól is igyekszünk rövid áttekintést nyújtani.

Hiba a gépezetben¹

Mielőtt rátérnénk a nyugdíjrendszer reformjának lehetséges irányaira, illetve a gyermekvállalás nyugdíjrendszeren keresztül történő ösztönzésének taglalására, elkerülhetetlennek érezzük Magyarország demográfiai helyzetének, jövőbeli kilátásainak bemutatását. Annál is inkább, mivel hazánk ebben a tekintetben – bizonyos aspektusból – sajátos helyzetben van, ami determinálja a jövőbeli nyugdíjrendszer(ek), illetve a most tervezett átalakítások kereteit. Magyarországon 1981 óta természetes fogyás van, tehát a születések száma nem éri el a halálozásokét, ekképp a rendszerben már egy ideje kódolva van az elégtelen reprodukció tényállásából fakadó cselekvési kényszer. E fejezetben az okokat nem keressük, az külön elemzés tárgyát kell, hogy képezze.

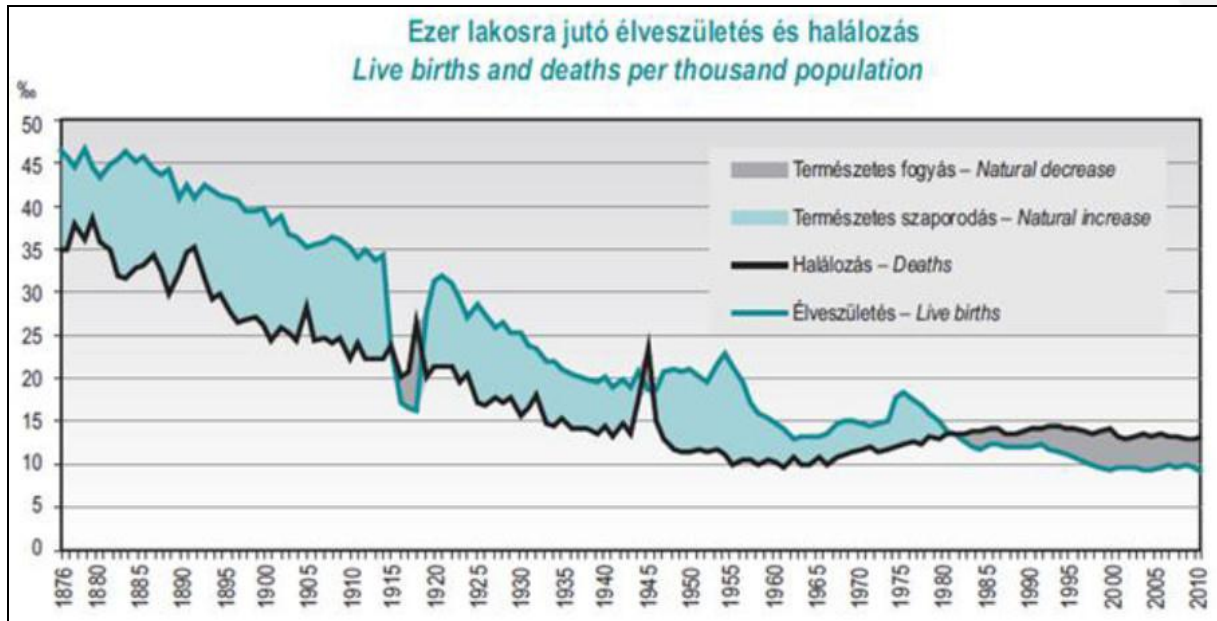
¹ A szövegben megjelölt forrásokon túl a további irodalom is felhasználásra került:

Kovács Erzsébet, A nyugdíjreform demográfiai korlátai
http://www.bankszovetseg.hu/anyag/feltoltott/HSz2_128_149ig.pdf

Közgazdasági Szemle 2005, Az elöregedés – gazdasági megközelítésben LII. évf., 2005. április (521–532. o.)
<http://epa.oszk.hu/00000/00017/00115/pdf/08folyoiratszemle.pdf>

(Kolosi Tamás – Tóth István György A rendszerváltás nyertesei és vesztesei – generációs oldalnézetből,
http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-805/publikaciok/tpubl_a_805.pdf)

1. ábra

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Demográfiai évkönyv 2010

A demográfiai átmenet elmélete szerint az átalakulás első szakaszában a tradicionális, ipari forradalom előtti társadalomban igen magas halálozási és születési arányszámok uralkodtak, a természetes szaporodás minimális, nagyobb járványok idején negatív a születések és halálozások mérlege, a születéskor várható élettartam 30 év körül alakult. A második szakaszban megindul a halálozások csökkenése, de a születési arányszám lényegében változatlan marad. A harmadik szakaszban már a születések tulajdonképpen „hozzácsökkennek” a halálozások arányához, míg a negyedik szakaszra viszonylagos egyensúly áll be, vagy természetes fogyás alakul ki. Amíg az ipari forradalom magországaiban az átmenet egyenletesen, akár 2 évszázad alatt zajlott le, addig a fejlődő országokban, vagy például Kelet-Közép-Európában néhány évtized alatt. Magyarországon ehhez 80-85 év is elég volt, a legnagyobb népességrobbanást okozó harmadik szakaszban csak bő egy évtizedet töltöttünk. A fenti ábra jól mutatja az 1876-tól, 1880-tól induló hazai demográfiai átmenetet. A negyedik szakaszba már az 1960-as években (a világon az elsők között) beléptünk, és lényegében azóta is ott tartózkodunk.

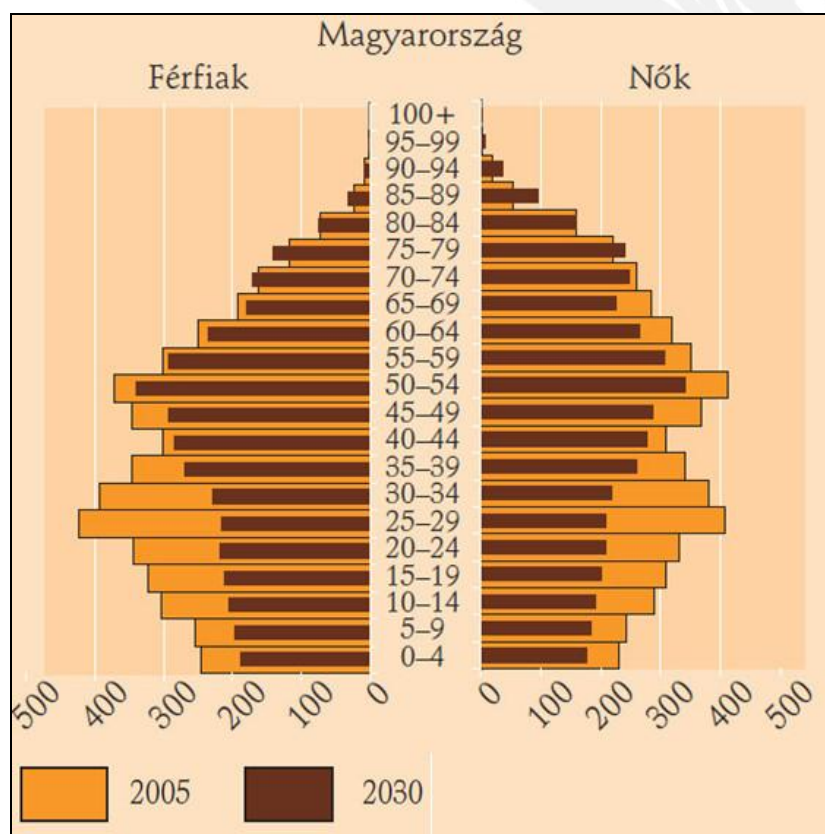
A teljes termékenységi arányszám (TFR) azon élve született gyermekek átlagos száma, akiket egy szülőképes korú nő élete során világra hozott (a számítás alapját képező év adatai alapján). Ez a mutató hitelesebb képet vázol a rendszerbe bekerülő kockázatokról, amire a természetes szaporodás mértéke, vagy annak a nemzetközi migrációval való kiegészítése nem alkalmas. Azért nem, mert a rendszerbe bekerülő negatív kockázatok generációkkal később jelentkeznek, tehát pusztán azért is lehet természetes szaporodás, mert az idős korosztály még jóval szűkebb, illetve a várható élettartam folyamatosan növekszik. A társadalom reprodukciójához a teljes termékenységi arányszámnak 2,1-es értéket kell elérnie a fejlettebb országokban, vagyis egy nőre kettő gyermeknek kell jutnia a két szülő „pótlásának” érdekében, a fennmaradó 0,1 az idő előtti halálozást, illetve a meddőséget küszöböli ki.

Amennyiben huzamosabb ideig 2,1 alatt tartózkodik az érték, a populáció csökkenése előbb-utóbb megindul, 1,3 alatt pedig megkezdődik a társadalom eltűnése.

Az Európai Unióban 1,6 körül alakul a TFR értéke. A legmagasabb számokat Írország, illetve az utóbbi időszakban Franciaország produkálja, de ezen országok is csak 2-2,1 között állnak. Magyarország az 1960-as évek elején süllyedt 2,1 alá, 1962-ben hazánkban született arányaiban a legkevesebb gyermek az egész világon. Magyarország a kritikus, 1,3 szinten tartózkodik, a születésszám a 70-es évek közepén időlegesen tapasztalt egészségesebb értékekről több mint felére esett vissza a kétezres évek végére. A természetes fogyás évi negyvenezer főt tesz ki, amin a pozitív nemzetközi vándorlási egyenleg sem képes hosszú távon számottevően javítani. Különösen fájó, hogy ez a pótlás zömmel a határon túli magyarok bevándorlása révén valósul meg, ami nemzetstratégiai szempontból káros folyamat. Hazánk egyébként sem tekinthető bevándorlási célországnak. Amennyiben nem lett volna vándorlási nyereségünk az ország népessége 1-1,2 millióval fogyott volna 1981 óta, ám a fogyás így „csak” 750 000 főt ér el.²

2. ábra

Magyarország korfája

Forrás: KSH Népeségtudományi Kutató Intézet

² Népeségtudományi Kutató Intézet, Demográfiai portré 2009:
http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/portre/honlap_teljes.pdf

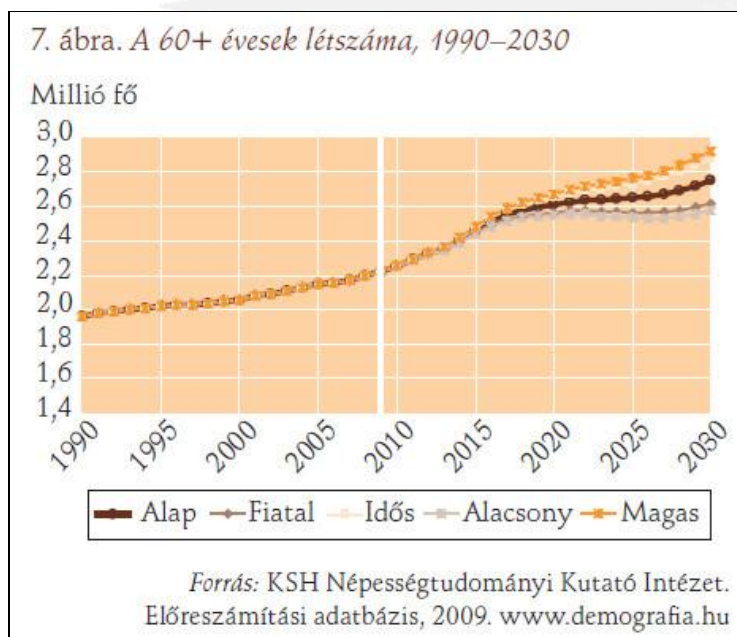
Magyarország korfáját két széles korosztály uralja. Az idősebbek a Ratkó-korszak gyermekei, ők nagyjából 55-60 évesek, a fiatalabbak pedig az ő gyermekeik, akik manapság 30-40 év közöttiek. Súlyos problémát jelent két tény. A Ratkó-korszak gyermekei manapság mennek nyugdíjba, míg az ő szülőképes korú utódaik még annyi gyermeket sem vállalnak, mint az előttük lévő, jóval szűkebb korosztály.

A fenti tények ismeretében kijelenthető, hogy akadnak ugyan hazánknál alacsonyabb születési-, rosszabb teljes termékenységi arányszámmal rendelkező országok, s akadnak olyanok, ahol mindemellett a kivándorlás is riasztó mértékűt öltött (Bulgária), de évtizedes távlatokban szemlélve a mi rendszerünkben van a legnagyobb „hiba” Európában.

Gazdasági hatások

Elképzelhető, hogy az ún. fejlett társadalmak számára a XXI. század egyik legfontosabb kérdése, elsősorban gazdasági problémája a társadalom elöregedése lesz. Magyarország vonatkozásában elmondható, hogy 2007 óta már több a 60 évnél idősebb ember, mint a 20 év alatti fiatal, 2030-ig a népesség száma félmillió fővel csökken, a legalább 60 évesek aránya pedig a teljes népességen belül megközelíti majd a 30 százalékot. A lenti ábrán a legjobb és legrosszabb népesség-előreszámítás trendvonala sem mutat lényegi különbséget. A nyugdíjba vonulás átlagéletkora (korcentruma) ugyanakkor a 60 éves életkort éppen csak közelíti. Amennyiben e tendencia nem változik, egy évtized múlva két nyugdíjas korúra egy aktív fog jutni.³

3. ábra

³ Uo.

A nyugdíjkorhatár 65 évre történő emelése megtörtént, ám ez önmagában nem kezeli a következő évtizedek problémáit. Az egyre növekvő számú nyugdíjas korú társadalmi réteget egy olyan munkaképes korú korosztálynak kell majd eltartania, amely a következő években mind számában, mind arányaiban szűkülni fog (ez az összes OECD országra igaz), ráadásul olyan országban, amely az unió egyik legrosszabb foglalkoztatási, aktivitási arányával rendelkezik. Problémát jelent, hogy az aktívak korösszetétele is egyre inkább az idősebbek irányába mozdul el, ezáltal a termelékenységük nehezebben növelhető, kevesebb társadalmi terhet tudnak vállalni. Az 50-60-as éveiben járó korosztály átlagos munkabírása, innovációra való nyitottsága nem vethető össze a harmincasokkal. Ilyen kilátások mellett a közelmúltban hozott egyszeri intézkedések, mint a 13. havi nyugdíj eltörlése, változó indexálás, korhatáremelés nem meglepőek, de évtizedes távlatokban nem is elegendőek, ezeket további hasonló megoldások fogják követni, amennyiben komplex, minden szakpolitikát átfogó demográfiai, foglalkoztatási és időskori stratégia nem készül. Elkerülhetlenné válik idővel az időskorúak legnagyobb arányának a munka világában tartása, hiszen jelenleg csak a 65 éven felüliek tizede dolgozik.

Paul Samuelson neves közgazdász szerint a növekvő népesség a legnagyobb Ponzi játék, amit valaha kitaláltak, ez azonban a fejlett világban megszűnik. Az egyes nemzedékek a felhalmozott megtakarításaikat a következő nemzedéknek kívánják eladni. Amennyiben a következő nemzedék népesebb a jelenleginél, akkor a jelenlegi megtakarítók magasabb áron tudják megtakarításaikat értékesíteni.⁴ A tőkefelhalmozáshoz megtakarítás kell, de pontosan ezt a megtakarítást éli fel a társadalom egyre szélesebb rétegét adó idős korosztály. Természetesen a saját maga által megtermelt javak használatára, fogyasztására, felélésére vonatkozó igény nehezen vitatható el az idősektől, de közgazdasági értelemben ennek a tömegessé válása negatív folyamatot indíthat el, ami csökkenti a belföldi tőkebefektetéseket, és végső soron rontja a tőkeimportot is. A fiatalabb korszerkezetű társadalmi háttérrel rendelkező gazdaságok tőkekihelyező szerepe ezáltal felértékelődhet. Némi ellensúlyt képezhet az egyre hosszabbá váló időskor, ugyanis a hosszú időskor lehetősége megköveteli a megtakarítást, sőt az idősek aktivitási aránya is nő. A születéskor várható élettartam növekszik, Japánban már 30-40 000 a 100 évesnél idősebb emberek száma. Időleges ellensúly lehet a gyermekkorúak arányának csökkenése, mivel a gyermekkor ideje alatt ők is az előző generációk által megtermelt javakra szorulnak rá. Itt jegyeznéd meg, hogy a nyugdíjba lépés egyes esetekben inaktivitásra kötelez olyan idős polgárokat, akiknek a munkavégzési hajlandósága megvan. Erre remek példa Magyarország, ahol a rendszerváltás okozta sokk nyomán a korai nyugdíjazások aránya háromnegyedével nőtt a 90-es évek első felében és azóta sem csökkent vissza az 1989 előtti szintre. Így enyhítette az állam, illetve a munkaadó a munkaerőpiaci feszültségeket.

⁴ Dr. Mosolygó Zsuzsa 2011, A népesség-előregedés tőkepiaci hatásainak makrogazdasági megközelítése: vagyonszaporodás, nyugdíjrendszeri dilemmák és a kormányzati Ponzi játék http://rgdi.sze.hu/files/Ertekezések,%20tezisek/disszertacio_mosolygo_zsuzsa.pdf

Népesedéspolitikai javaslatok

A magyar társadalom súlyos demográfiai válsággal küzd, hasonlóan számos fejlett, kiváltképpen európai államhoz hasonlóan, köszönhetően többek között az értékrendbeli változásoknak. Egyes felmérések arról tanúskodnak, hogy az értékválasztás dimenziójában a magyar népesség régiókban igen magasnak mondható gyermekvállalási hajlandóságot mutat, azonban a gazdasági helyzetből következő nehéz megélhetési körülmények miatt a preferálnál jóval alacsonyabb termékenységi rátát eredményez. A döntéshozókra ezért különösen nagy felelősség hárul a gyermekvállalásra ösztönző politikai javaslatok kidolgozása, illetve megvalósítása tekintetében. Magyarország vonatkozásában e területen mindenekelőtt a különböző szociális transzferek dominálnak, részben biztosításhoz kötött, részben alanyi jogon járó juttatások formájában. Bár e transzferek szinte minden ciklusban kisebb változtatásokon mennek át, a struktúra gyakorlatilag változatlan maradt. (ez alól a második Orbán-kormány módosításai – pl. a családi pótlék nevelési ellátásra, illetve iskoláztatási támogatásra bontása – sem jelentenek kivételt).

Az önmagát családbarát kormányának definiáló jelenlegi politikai vezetés a választási programjából „kifejejtett” egykulcsos adórendszer mellett a családi adókedvezményt is beépítette a rendszerbe. Ennek megfelelően a gyermekek számától függően lehetőség nyílik az adóalap csökkentésére. Bár a kedvezmény népesedéspolitikai, családtámogatási szempontból egyértelműen pártolendő, megtakarítást kizárólag a magas jövedelemmel rendelkezők körében valósít meg. Emellett teljes mértékben csupán a 3 vagy több gyermekes családok esetében használható ki.

A reform bevezetését ennek következtében számos ellenzéki támadás kísérte végig, illetve egyes pártok konstruktív javaslatokat felvázolva kívánták meg annak felülvizsgálatát. A Jobbik következetesen kitart a családi adókedvezményt ténylegesen kihasználni képtelen, alacsonyabb jövedelmű családok támogatása mellett, melyet a kompenzációt megteremteni kívánó negatív adózásban lát megvalósíthatónak. Az adó ugyanis az adókedvezmény mellett egyfajta támogatást biztosítana a meghatározott jövedelemnél kevesebből gazdálkodó családoknak. A radikális párt programjában egyébként a klasszikus – leggyakrabban Franciaországgal példázott – progresszív adórendszer keretében megvalósuló családi adózás áll, melynek értelmében a keresők, illetve az eltartottak számát figyelembe vevő arányos rendszer hozható létre. Érdeemes kiemelni a személyi jövedelemadó mellett az adórendszer egyéb, gyermekvállalást ösztönző lehetséges javaslatokat is. A gyermeket nevelőkre kiemelkedően magas terhek hárulnak, a Jobbik javaslata ezek enyhítését célozza, a különböző neveléshez szükséges termékek (tanszerek, ruházkodás stb.) áfájának radikális csökkentésével.

Az LMP szintén a családi adókedvezmény aránytalanságát emeli ki, javaslata ennek kiküszöbölése érdekében jövedelemszinttől független, gyermekenként egységes 6000 Ft-os kedvezmény bevezetése; illetve a családi pótlék emelésében lát, bár nem népesedéspolitikai, de gyermekszegénység csökkentő

potenciált. Az ellenzéki párt a progresszív adórendszer támogatása mellett egyébként a pénzben nyújtott szociális transferekre helyezné a hangsúlyt, választási programjában kifejezetten ellenezve pl. a családi pótlék esetleges adókedvezménnyé alakítását is, melyet a Jobbik a 3. gyermek után a felelősségteljes gyermekvállalást támogatandó, kifejezetten ajánlatosnak tart. A párt képviselőjének kezdeményezésére a parlament 2011-ben népesedési vitanapot szentelt a demográfiai problémák orvoslásának, melynek keretében mind a kormánypártok, mind az ellenzéki erők kifejtették megoldási javaslataikat. A párt ajánlásai között megtalálható a programjában is lefektetett szülőtámogatási életjáradék, mely a nyugdíjrendszer mintegy kiegészítő pilléréként funkcionálna, a dolgozó gyermek személyi jövedelemadója egy részének közvetlenül a szülőnek való utalásával. Az MSZP egyértelműen elutasítja, hogy a nyugdíjrendszeren keresztül ösztönözni lehetne a gyermekvállalást, ahogyan ezt kifejezte a Fidesz-KDNP kormányzóvetség pontrendszer bevezetését célzó nyugdíjreform tervével kapcsolatban. Helyette célszerűnek egyrészt a progresszív adózás visszaállítását tartaná, másrészt a különböző szociális támogatások, kedvezmények átlag, illetve átlag alatti jövedelműek körében való kibővítését javasolja az igazságtalan társadalmi különbségek további növekedésének megállítása érdekében.

Az LMP a vitanapon is elsősorban az édesanyák szülés utáni foglalkoztatásának elősegítését, a visszatérés megkönnyítését, az atipikus foglalkoztatási formák (elsősorban részmunkaidő, rugalmas munkaidő) támogatását, illetve a gyermekek nappali ellátását szolgáló intézmények biztosítását szorgalmazza. Emellett különös figyelmet szentelt a demográfiai változások tárgyalásakor a bevándorlásnak, felhívva mindenekelőtt a figyelmet az integrációt megnehezítő magyar emberekre jellemző, vélt intoleranciára.

A KDNP politikusai a demográfiai problémák okaiként mindenekelőtt az általános értékválságot, a túlzott individualizációt jelölik meg. A baloldali ellenzék padsoraiból éles bírálatokkal tarkított családjogi törvény vitája során kiálltak a javaslatban lefektetett elvek, értékek mellett (pl. „*a család létrejöttének biztos alapja a házasság*”), hasonlóan az Alaptörvény e területet érintő paragrafusához („*Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját*”). A Jobbik ezen túllépve a média erőteljesebb felügyeletét szorgalmazza, a házasság intézményét sok esetben negatív színben feltüntető, értékromboló műsorok megszüntetésével.

Az Alaptörvény fentebb említett, az egyneműek kapcsolatát, mint a család alapját kizáró rendelkezést tehát komoly baloldali kritikák érték, hasonlóan annak a magzat fogantatástól való védelmét tartalmazó paragrafusához, melyben az abortusztörvény szigorításának megalapozását vélték felfedezni. A Jobbik által kezdeményezett szigorítás azonban a KDNP-s képviselők – bár pártjuk a terhesség-megszakítás életellenességét kommunikálja – tartózkodása mellett nem ment át az egészségügyi bizottság szavazásán. A közelmúltban az abortusztábla magyarországi forgalmazásának kérdése is komoly vitát generált, a balliberális ellenzéki erők a nők önrendelkezési

jogára hivatkozva, a szigorítás bárminemű formájának elutasítása mellett törtek kardot, ám a tableta az egészségügyi tárca döntésének eredményeképp nem kerülhet forgalomba.

A javaslatok tehát sokszínűek, az ellenzéki kezdeményezések azonban mindenekelőtt a különböző szociális transzferek, kedvezmények növelését, illetve bővítését érintik, mely azonban a költségvetés megfelelő tartalékainak vagy az esetleges átcsoportosításuk hiányában feltehetően a ciklus fennmaradt két évében sem valósul meg.

A gyermekvállalásra ösztönző nyugdíjrendszer problematikája – érvek és ellenérvek

Noha abban szinte mindenki egyetért, hogy a jelenlegi szisztéma hosszú távon fenntarthatatlan, ráadásul igazságtalan helyzetet konzervál, arról a szakmában és a politikában is megoszlanak a vélemények, hogy a gyermekvállalás ösztönzésének célját mennyiben az adó- és a nyugdíjrendszeren keresztül kell előmozdítani. A közgazdász szakma egy jelentős része amellet érvel, hogy a szociális szempontokat elsősorban nem az adórendszerben kellene integratív módon érvényesíteni, hanem különböző – a rászorultsági elvet szem előtt tartó – transzfereken keresztül.

Szintén gyakori vélemény, hogy a családalapítás, a gyermekvállalás kérdése – noha kétségkívül nehezen figyelmen kívül hagyható társadalmi relevanciával bír – elsősorban értékválasztás kérdése, nem pedig az állammal, a társadalommal szembeni kötelezettség, s ekképp az egyént nem érheti hátrány akkor sem, ha nem vállal gyermeket. A családbarát nyugdíjrendszert ellenző szakértők is elismerik, hogy a népesedéspolitikai szerepét felértékelő demográfiai folyamatok valóban mihamarabbi és minél hathatósabb kormányzati cselekvésre ösztönöznek, ugyanakkor vonakodnak elfogadni, hogy ennek legmegfelelőbb eszköze a nyugdíjrendszer volna.

Az elmúlt időszakban a közéleti-politikai diskurzus fókuszába került, ez irányba mutató javaslatok értelmében a gyermekteleneket, vagy az egy gyermeket vállalókat nagyobb anyagi hátrány érné az időskori nyugdíjjövedelem meghatározásakor. Ennek oka, hogy nem csupán a ledolgozott évek száma és a járulékfizetés mértéke volna döntő a nyugdíjak összegének megállapításakor, hanem egyéb tényezők (társadalmi érdekek) is, nevezetesen, az egyén szintjére lebontva az, hogy „gondoskodtam-e utódomról, aki majd munkaerejét a munkaerőpiacon áruba bocsátva fizeti a nyugdíjam alapját képező járulékot”. Ezzel a nyugdíj mértékének kiszámításába olyan elem kerülne bele, mely a nyugdíjrendszer „klasszikus” alapcélját, alapfunkcióját borítaná fel. A szempontrendszer változása egyúttal modellváltást is feltételez: az ún. svéd modell bevezetésének mérlegelése (virtuális egyéni számlán a befizetések, mely alapján kerül kiszámításra a majdani nyugdíj) irányából a pontrendszert alkalmazó (a nyugdíjszámítás alapját járulékfizetés ideje alatt összegyűjtött pontok, a mindenkorin átlagbér illetve

a várható élettartam képezik) német nyugdíjmodell felé.⁵ A probléma kezelése kapcsán tehát alapvetően nem a célok konfliktusáról kell beszélnünk, sokkal inkább az azok megvalósításához rendelt eszközök megválasztásának dilemmájáról. A gyermekvállalás nyugdíjrendszeren keresztüli ösztönzése tehát túlmutat a hagyományos, biztosítási jogviszonyból eredő kereteken, ráadásul számos nehézséggel is jár, hiszen kérdéses, hogy miként képes kezelni a család tényleges és jogi értelmezése közötti esetleges feszültségeket, vagy a meddőség kérdését, holott a társadalomban meg tapasztalható tendenciák ezt szükségessé tennék.

A pontrendszeres modell tehát mindenekelőtt a közérdeket, adott esetben a társadalmi reprodukciót, a gyermekek iskoláztatását, a méltányosság elvét volna hivatott előmozdítani (a pontrendszer során figyelembe vett tényezők körétől függően), ugyanakkor a nyugdíjak kiszámítási mechanizmusába beemelő új szempontrendszer érvényesítésének a termékenységi rátában megjelenő közvetlen hatásai önmagukban kétségesek. Ez különösen annak fényében igaz, hogy az állam egyéb területeken (családtámogatási rendszer kiterjesztése, bölcsődei férőhelyek számának bővítése, rugalmas, ill. távfoglalkoztatás lehetőségének előmozdítása, családcentrikus szemlélet erősítése a társadalomban, ösztönzők a munkaerő-piacon a foglalkoztatás megkönnyítése érdekében, stb.) sem tesz eleget a gyermekvállalással járó terhek enyhítése érdekében, ráadásul a majdani nyugdíj összege – tekintetbe véve a nyugdíjkorhatár további kikerülhetetlen emelését és a születéskor várható élettartam alacsony szintjét – önmagában aligha jelent kellő mértékű ösztönzőt a családalapítást mérlegelők számára.

Az öregedő, fogyó társadalom számos negatív hatása mellett a nyugdíjrendszer jövőbeni fenntarthatatlanságának kérdését is előtérbe hozza. A gyermekvállalás ösztönzésének a nyugdíjrendszeren keresztüli megvalósítását célzó javaslat mindenekelőtt ezt kívánja orvosolni, a nyugdíjrendszerbe beépítve a jövő generációk anyagi biztonságához szükséges, a felosztó-kirovó rendszer által megkövetelt járulékot fizetni képes utánpótlást, e feladatával összekapcsolódva, illetve vele párhuzamosan növelve a generációk közti szolidaritást, hangsúlyozva a különböző korosztályok társadalomban elfoglalt helyét és felelősségteljes szerepét. A javaslat a szerep kiemelkedő elemének tekinti tehát az aktív és a már nyugdíjas generációk közti arány fenntartását, azaz a gyermekvállalást, mely kellően megfontolt ösztönzésének bármiféle formája támogatandó. A gyermeket nem vállalók nyugdíjösszegének alacsonyabb mértéke igazságos rendszert eredményez, hiszen az utódok felnevelésének költségével nekik nem kell számolniuk, így egyfajta kompenzációként is értelmezhető a gyermekek után járó kedvezmény. A tervzet nem sérti a gyermektelenek jogait, csupán kiemel meghatározott csoportot, mely részt vállal a társadalmi felelősségvállalás e kiemelkedően jelentős szegmensében. A rendszer tökéletes működésének érdekében azonban a gyermeket önkéntelenül nem vállalók helyzetére is megoldást kell találni. Ha a gyermeknevelés anyagi oldaláról közelítjük meg a kérdést, helyzetük rendezése egyértelmű, hiszen – legyen akár tudatos, akár önkéntelen – nem kell

⁵ Nyugdíjjal jutalmaznák a gyermekvállalást?:

<http://ado.hu/rovatok/tb-nyugdij/nyugdijjal-jutalmaznak-a-gyermekvallalast>

számolniuk a terhekkel. A saját nyugdíjat jövőben fizető generáció reprodukciójában részt nem vállaló egyének kisebb mértékű öngondoskodással kiküszöbölhetik a számukra folyósított alacsonyabb összegű nyugdíjat, a gyermeknevelésre szánt összeg megtakarításával. Érdemes lehet megfontolni azt a lehetőséget is, amely a gyermekvállalás ösztönzésére nem összegszerű differenciálás által tenne kísérletet, helyette inkább lehetőséget biztosítana arra, hogy a gyermeket vállaló és nevelő szülők korábban nyugdíjba mehessenek, s amennyiben nem kívánnak élni ezzel az opcióval, akkor emelt összegű jogosultsággal honorálja az állam az általuk vállalt áldozatot.

Bár a felmérések a gyermekvállalást ösztönző intézkedésekről nem mutatnak egyértelmű eredményt, a családalapítás feltételeinek könnyítése, az anyagi terhek enyhítése, az otthonteremtés támogatása mellett létrehozható családtámogató szociálpolitika egyértelműen pozitív hatást fejtene ki a népességfogyás megállítására, visszafordítására. A nyugdíjrendszerben javasolt kedvezmények persze csupán távlatban eredményeznek anyagi előnyt, így közvetlen hatásuk feltehetően kevésbé lesz meghatározó. Közvetett hatása azonban jelentős lehet, hiszen a családtámogató, gyermekvállalást ösztönző intézkedések beemelésével, gyarapításával értékrendbeli, hosszú távon fennmaradó változások érhetőek el, a túlzott individualizáció helyébe léptetve, kiépítve a családközpontú társadalmat.

A gyermek taníttatásának a rendszerbe történő beépítése, támogatása szintén összefüggésbe hozható az anyagi terhek kompenzációjának kérdésével. Emellett a társadalom, a munkaerőpiac igényeinek való megfeleléssel egyaránt. A felelősségvállalás része kell, hogy legyen ugyanis a társadalom által, a gazdasági helyzet javítása érdekében megkívánt alkalmazkodás, melynek – ha a feltételek úgy kívánják – a magasabb kvalitású munkaerő képzése, a gyermekek felsőfokú képzettségének elősegítése is része lehet.

Számos érv szól tehát a tervezet mellett, a gyermekvállalás racionális keretek között történő ösztönzése mind az állam, mind a társadalom tagjainak napról-napra növekvő felelősségét kívánja meg. A javaslat e felelősség erősítésének irányába hat, javítva egyrészt a generációk közti szolidaritást, másrészt a családbarát társadalom kialakításának feltételeit.

A NYIKA jelentése a nyugdíjrendszer reformjának lehetséges módozatairól

A 2007 és 2010 között tevékenykedő Nyugdíj- és Időskori Kerekasztal (NYIKA) több szakértői anyagot is megjelentetett. Ezek közül érdemes kiemelni azt a 2009 decemberében kiadott elemzést, amely a döntéshozók figyelmét a nyugdíjrendszer hosszú távú fenntarthatóságának problematikájára hívta fel. A NYIKA elemzésében a nyugdíjrendszer jövőbeni működésének öt különböző, alkalmazható paradigmáját, azok lehetséges politikai és társadalmi hatásait veszi górcső alá, melynek során fontos megállapításokat tesz. A testület a jelenlegi tendenciákat figyelembe véve vázolja fel

2050-ig a nyugdíjrendszer javíthatósága érdekében figyelembe veendő vezérelvek (igazságosság, áttekinthetőség, finanszírozás és fenntarthatóság) érvényesíthetőségének esélyeit.

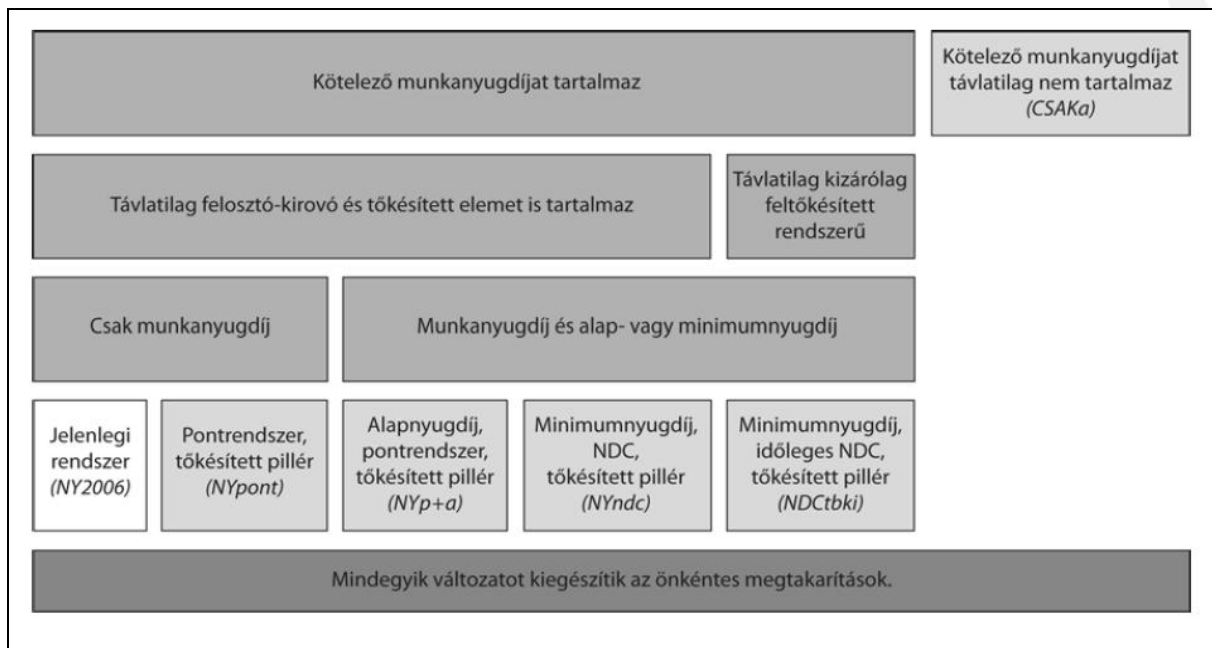
Mivel összetett kérdésről van szó, hiszen a nyugdíjrendszer helyzete szoros összefüggésben áll a demográfiai viszonyokkal, a munkaerőpiacon aktív munkaképes társadalmi csoportok körével (a foglalkoztatottság, a termelékenység alakulásával), ezért egy, a kormányzat részéről kidolgozásra kerülő cselekvési terv is csak abban az esetben lehet sikeres, ha megpróbál átfogó megoldásokat kínálni.

A korábbi kormányzat nyugdíjreformjával kapcsolatosan a NYIKA szakértői megjegyzik, hogy 2009-ben mind a 13. havi nyugdíj eltörlése, mind a nyugdíjkorhatár-emelés és az indexelési szabályok változtatása a rendszer fenntarthatósága irányába tett fontos lépésnek tekintendő. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a jelenlegi tendenciák folytatódása esetén egyre szigorúbb korrekciókra lesz szükség, s hosszú távon maga az ez irányba mutató „negatív kompenzációs” mechanizmus sem fenntartható.

A kerekasztal a döntéshozók részére megfontolásra ajánlott lehetséges rendszermodellek lényegi összefoglalásán, a modellválasztással járó részletkérdések hathatósabb megismeréséhez nyújtandó szakértői támogatáson keresztül igyekezett perspektívát nyújtani. Ennek során elemzésében 5 járható utat⁶ vázolt fel a politika számára: 1.) a jelenlegi társadalombiztosítási rendszer keretén belül biztosításmatematikailag korrekt, pontrendszeres, egyéni nyilvántartásra épülő szisztéma; 2.) „nulladik pillér” bevezetése (csökkentett munkanyugdíj, pontrendszerben megfelelően csökkentett bérjárulék mellett egységes alapnyugdíj bevezetése 65 éves kortól); 3.) névleges egyéni számlás rendszer (NDC) bevezetése, 70 éves kortól – kiegyenlítő mechanizmusként – belépő garantált minimumnyugdíjjal, ha az NDC alapján kalkulált nem érné el az utóbbi szintjét. Ez a változat áll legközelebb az ún. svéd modellhez; 4. távlatilag csak a tőkésített (második) pillér fenntartása a felosztó-kirovó rendszer fokozatos szűkítése (NDC-alapú reformja), majd kivezetése mellett. E modell számol a 70. életévtől belépő minimumnyugdíjjal; 5.) egységes alapnyugdíj hosszú, fokozatos átmenetet követően, eközben a társadalombiztosítási (első) és a tőkésített (második) pillér is megszüntetésre kerülne. Ez a változat tekinthető a szociális értelemben legszűkebbre szabott modellnek (öngondoskodás elvének érvényesítése).

Ezek a modellvariációk ideáltipikus példaként is értelmezhetők, melyeket némileg módosított konstrukcióban is kivitelezni lehet, a rendszer határfoka, fenntarthatósága, gazdasági és szociális hatásai ennek függvényében változhatnak. A felkínált paradigmák paraméterezésével külön foglalkozik a jelentés.

⁶ A Nyugdíj és Idősügyi Kerekasztal 2007. március és 2009. november között végzett tevékenységéről szóló jelentése (http://www.budapestinstitute.eu/uploads/nyika_jelentes_hu.pdf). 41. o.

Forrás: A Nyugdij és Idősügyi Kerekasztal 2007. március és 2009. november között végzett tevékenységéről szóló jelentése. 42. o.

Érdeemes megjegyezni, hogy egy – a fenntarthatóság érdekében levezénylendő – küszöbön álló átalakítás esetén bármelyik paradigma mellett is dönt a kormányzat, a jelenlegi tendenciák tükrében – függetlenül a modellválasztástól – egyre hangsúlyosabb szerep jut majd az öngondoskodásnak, ami további, nehezen megválaszolható kérdéseket vet fel.

Összegzésképpen elmondható, hogy a magyar társadalom demográfiai krízishelyzet előtt áll. Ennek fényében teljesen világos, hogy a döntéshozóknak nem pusztán a szavak szintjén kell elkötelezettséget mutatniuk e súlyos probléma kezelésére, mihamarabbi intézkedések foganatosítására van szükség. Ez azonban túlmutat a kormányzati ciklusokban gondolkodó politikai stratégiák látókörén, hiszen közvetlen politikai haszonnal nem igazán kecsegtet a különböző megoldási javaslatok kormányzati cselekvéssé transzformálása, ugyanakkor a passzivitással járó kihívásokkal csak hosszabb távon kényszerülnek szembenézni a politikaformálók. A magyar értelmiség felelőssége a vészharang minél hangosabb kongatása, a megfelelő koncepciók, modell-tervezetek és megoldási kísérletek kidolgozása, prezentálása, a kisebb reformokhoz (korrekciós lépésekhez) és a rendszerszintű átalakításokhoz szükséges szakmai tudásbázis rendelkezésre bocsátása, a kiemelt fókuszpontok megragadása. A különböző intézetek és kerekasztalok, tudományos és szakmai fórumok ebben hathatós támogatást nyújthatnak a politika számára.